

УДК 341.213.5

DOI: 10.26565/2075-1834-2020-29-39

ПРАВОВА ПРИРОДА РОБОЧИХ ДОМОВЛЕНОСТЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ АГЕНЦІЇ З ПРИКОРДОННОЇ ТА БЕРЕГОВОЇ ОХОРОНИ

Гнітій А. О.,

аспірант кафедри права Європейського Союзу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, 61024, вул. Пушкінська 77,
e-mail: andreynitiy95@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2991-5613>

АНОТАЦІЯ: у статті проаналізовано зміст і процедуру укладення робочих домовленостей Європейської агенції з прикордонної та берегової охорони (FRONTEX). Зазначається, що з огляду на надану їй правосуб'єктність, партнерами Агенції можуть бути треті країни та міжнародні організації, з якими вона має право самостійно укладати відповідні домовленості. Автор звертає увагу, що у правозастосовній практиці FRONTEX існують різні найменування укладених угод, але за формою і змістом всі вони є робочими домовленостями. Проаналізовано процедуру ведення переговорів та укладення робочих домовленостей і зроблено висновок, що ЄС приділяє серйозну увагу такому правовому інструменту співробітництва з міжнародними партнерами. Зокрема, зазначається, що істотну роль у процедурі узгодження тексту угоди відводиться Комісії та державам-членам. Пропонується розширити можливості впливу Європейського Парламенту шляхом надання йому права попереднього схвалення остаточного тексту документа. Детально проаналізовано зміст робочих домовленостей, укладених із третіми країнами і міжнародними організаціями та встановлено такі особливості: 1) із 2012 року існує тенденція закріплювати принцип дотримання прав людини в угодах із третіми країнами; 2) в угодах можуть міститися положення щодо фінансових аспектів співробітництва сторін; 3) у робочій домовленості із Косово вперше закріплюється положення щодо обміну персональними даними; 4) окремі робочі домовленості передбачають можливість зупинення виконання угоди до моменту вирішення спору між сторонами. Зроблено висновок, що робочі домовленості не є міжнародними публічними договорами, оскільки: 1) в угодах із третіми країнами безпосередньо встановлено, що такі документи не створюють міжнародних зобов'язань; 2) Агенція не наділена міжнародною правосуб'єктністю для укладення угод від імені Союзу у порядку, передбаченому ст. 218 ДФЄС; 3) у тексті документа містяться переважно формулювання необов'язкового характеру. Автор пропонує розглядати робочі домовленості як акти «м'якого» права, виконання яких призводить до настання правових наслідків. Співробітництво між FRONTEX і третіми країнами та міжнародними організаціями не обмежується робочими домовленостями та може бути розширене шляхом укладення додаткових угод.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Європейська агенція з прикордонної і берегової охорони, робочі домовленості, співробітництво із третіми країнами і міжнародними організаціями, дотримання прав людини, «м'яке» право.

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА РАБОЧИХ ДОГОВОРЕННОСТЕЙ ЕВРОПЕЙСКОГО АГЕНСТВА ПОГРАНИЧНОЙ И БЕРЕГОВОЙ ОХРАНЫ

Гнитий А. А.,

аспірант кафедри права Європейського Союзу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
г. Харьков, 61024, ул. Пушкинская 77,
e-mail: andreynitiy95@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2991-5613>

АННОТАЦИЯ: в статье проанализировано содержание и процедуру заключения рабочих договоренностей Европейского агентства пограничной и береговой охраны (FRONTEX). Отмечается, что учитывая предоставленную ему правосубъектность, партнерами Агентства могут быть третьи страны и международные организации, с которыми оно имеет право самостоятельно заключать соответствующие договоренности. Автор обращает внимание, что в правоприменительной практике FRONTEX существуют различные наименования заключенных соглашений, но по форме и содержанию все они являются рабочими договоренностями. Проанализированы процедура ведения переговоров и заключения рабочих договоренностей, а также сделан вывод, что ЕС уделяет серьезное внимание исследуемому правовому инструменту сотрудничества с международными партнерами. В частности, отмечается, что существенную роль в процедуре согласования текста соглашения отводится Комиссии и государствам-членам. Предлагается расширить возможности влияния Европейского парламента путем предоставления ему права предварительного одобрения окончательного текста документа. Подробно проанализировано содержание рабочих договоренностей заключенных с третьими странами и международными организациями и установлены следующие особенности: 1) с 2012 года существует тенденция закреплять принцип соблюдения прав человека в сделках с третьими странами; 2) в сделках могут содержаться положения относительно финансовых аспектов сотрудничества

сторон; 3) в робочій договоренності с Косово вперше закріплюється положення по обміну персональними даними; 4) окремі робочі договоренності передбачають можливість припинення виконання угоди до моменту розв'язання спору між сторонами. Сделан вывод, что рабочие договоренности не являются международными публичными договорами, поскольку: 1) в сделках с третьими странами непосредственно установлено, что такие документы не создают международных обязательств; 2) агентство не обладает международной правосубъектностью для заключения сделок от имени Союза в порядке, предусмотренном ст. 218 ДФЕС; 3) в тексте документа содержатся преимущественно формулировки необязательного характера. Автор предлагает рассматривать рабочие договоренности как акты «мягкого» права, выполнение которых приводит к наступлению правовых последствий. Сотрудничество между FRONTEX и третьими странами, а также международными организациями не ограничивается рабочими договоренностями и может быть расширено путем заключения дополнительных соглашений.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Европейское агентство береговой и пограничной охраны, рабочие договоренности, сотрудничество с третьими государствами и международными организациями, соблюдения прав человека, «мягкое» право.

LEGAL NATURE OF THE WORKING ARRANGEMENTS OF THE EUROPEAN BORDER AND COAST GUARD AGENCY

A. Hniti,

PhD student of the department of European Union law
Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, 61024, 77 Pushkinskaya st.,
e-mail: andreygnitiy95@gmail.com
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2991-5613>

ANNOTATION: the article analyzes the content and the procedure for concluding working arrangements of the European Border and Coast Guard Agency (FRONTEX). It is noted that, taking into account its legal personality, the Agency's partners may be third countries and international organizations with which it has the right to enter into the relevant arrangements on its own. The author draws attention to the fact that in FRONTEX's enforcement practices there are different names of concluded agreements, but in form and content they are all working arrangements. The procedure for the negotiation and conclusion of working arrangements is analyzed and it is concluded that the EU pays serious attention to the legal instrument under consideration for cooperation with international partners. In particular, it is noted that the Commission and the Member States play a significant role in the harmonization of the text of the agreement. It is proposed to empower the European Parliament by granting it the right of prior approval of the final text of the document. The content of working arrangements concluded with third countries and international organizations is analyzed in detail and the following features are established: 1) since 2012, there is a trend to consolidate the principle of respect for human rights in agreements with third countries; 2) the agreements may contain provisions on the financial aspects of cooperation between the parties; 3) for the first time in the working arrangement with Kosovo, the provision on the exchange of personal data is enshrined; 4) certain working arrangements provide for the possibility of suspend of the agreement until the dispute is settled between the parties. It is concluded that the working arrangements are not international public treaties, because: 1) agreements with third countries directly establish that such documents do not create international obligations; 2) the agency is not endowed with the international legal personality to conclude agreements on behalf of the Union under the procedure provided for in Art. 218 TFEU; 3) the text of the document mainly contains non-binding wording. The author proposes to consider working arrangements as acts of soft law, the implementation of which leads to legal consequences. Cooperation between FRONTEX and third countries and international organizations is not limited by working arrangements and may be expanded by additional agreements.

KEY WORDS: European border and coast guard agency, working arrangements, cooperation with third countries and international organizations, respect for human rights, soft law.

Постановка проблеми. Ефективне управління зовнішніми кордонами Європейського Союзу (ЄС) залежить від належної реалізації внутрішньої і зовнішньої політики ЄС у сфері міграції. Для виконання цього завдання головне місце в інституційному механізмі Союзу відведено Європейській агенції з прикордонної та берегової охорони (FRONTEX) (далі – Агенція).

Огляд праць із зазначеної проблематики. Відповідно до ст. ст. 73-74 Регламенту № 2019/1896 [17] Агенція уповноважена співпрацювати з іншими суб'єктами міжнародного права: 1) у межах робочих домовленостей, укладених від свого імені; 2) під час участі у зовнішньополітичній діяльності Союзу; 3) шляхом сприяння та координації співробітництва між державами-членами і третіми країнами, що здійснюється на підставі двосторонніх угод. Однак, Ф. Коман-Кунд (F. Coman-Kund) зазначає, що саме робочі домовленості є найбільш важливим інструментом встановлення відносин між Агенцією та її міжнародними партнерами [5, с. 184]. Такої ж думки дотримується Р. Кортінович (R. Cortinovic), називаючи їх «центральним каналом», через який здійснюється співробітництво із третіми країнами та міжнародними організаціями [7, с. 145]. Так, згідно із зовнішньою оцінкою Агенції, проведеною спільно двома міжнародними дослідницькими компаніями «Ramboll» і «Eurasylum Ltd» у 2015 р. «FRONTEX продовжує укладати робочі домовленості, оскільки вони є найкращим варіантом для встановлення правових рамок співробітництва із третіми країнами» [11, с. 55].

Робочі домовленості є правовою основою співпраці Агенції з третіми країнами та міжнародними організаціями. Зокрема, 11.06.2007 р. між Адміністрацією Державної прикордонної служби України та FRONTEX укладено Робочу домовленість про оперативне співробітництво [26]. У таких документах зазначаються цілі, принципи та наводиться перелік основних видів діяльності сторін. При цьому проведення деяких із оперативних заходів (спільні операції чи обмін персональними даними) може мати серйозний вплив на основоположні права людини. Відтак, актуальним питанням стає дослідження правової природи робочих домовленостей.

Виклад матеріалу. На сьогодні в українській доктрині міжнародного і європейського права немає спеціальних праць, присвячених правовій природі робочих домовленостей FRONTEX. Разом із тим зазначена проблематика стала предметом дослідження у працях таких зарубіжних науковців: Х. Вара (J. Vara), К. Джонс (C. Jones), Х. Екелунд (H. Ekelund), Р. Ернандес (R. Hernandez), Ф. Коман-Кунд (F. Coman-Kund), Р. Кортіновіс (R. Cortinovis), Дж. Ріпма (J. Rijpma), М. Фінк (M. Fink) та інші. Розширення мандату FRONTEX, що призвело до посилення співпраці з третіми країнами та збільшення впливу Агенції за межами ЄС, вимагає ретельного дослідження цього основного правового інструменту співпраці з міжнародними партнерами. Це питання є також актуальним для України, оскільки відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 2014 р. [3] пріоритетним напрямком співробітництва є міграційна сфера, яка потребує вжиття широкого комплексу заходів щодо спільного управління міграційними потоками, розвитку всеохоплюючого діалогу у сфері міграції, попередження та боротьби з нелегальною міграцією (ст. 16).

Виходячи з означеного, **метою** статті є з'ясування правової природи робочих домовленостей шляхом вивчення змісту та процедури укладення такого міжнародного документу, а також визначення правових наслідків, що можуть настати у разі його виконання.

Європейська агенція з прикордонної та берегової охорони є установою ЄС, яка наділена власною правосуб'єктністю (ст. 15 Регламенту 2007/2004) [8], що надає їй можливість діяти у межах національних правових систем держав-членів. Р. ван Оік (R. van Ooik) тлумачить таке положення досить широко та вважає, що Агенція має міжнародну правосуб'єктність [22, с. 132]. Проте, ми погоджуємося із думкою М. Фінк (M. Fink), яка зазначає, що сам факт наділення Агенції правосуб'єктністю на національному рівні не означає те саме у міжнародній площині [12, с. 25-26].

Із моменту створення Агенції встановлено, що FRONTEX може укладати робочі домовленості із міжнародними організаціями та третіми країнами (ст. 13 і 14 Регламенту № 2007/2004), які між собою мають певні відмінності. За досить короткий проміжок часу, Агенцією укладено більше 20 робочих домовленостей, більшість із яких із третіми країнами (18 угод) [16].

К. Джонс (C. Jones), досліджуючи правові інструменти співробітництва Агенції з третіми країнами, зазначає, що деякі з них мають назву, відмінну від робочих домовленостей. Так, угода, укладена із Міністерством закордонних справ Туреччини, отримала найменування «меморандум про взаєморозуміння», а угода із Прикордонною службою Федеральної служби безпеки Російської Федерації – «правила процедури». Науковець стверджує, що незважаючи на істотну відмінність цих документів не лише за назвою, але й за змістом, вони залишаються робочими домовленостями [14, с. 9].

Угоди, що укладені Агенцією із міжнародними організаціями також мають різні найменування: «робоча домовленість» (з ОБСС), «меморандум про взаєморозуміння» (з Європейським комітетом стандартизації та Європейським комітетом електротехнічної стандартизації), «обмін листами» (з Міжнародним центром розвитку міграційної політики), «меморандум» (з Координаційною службою Ради командувачів Прикордонними військами США). Отже, термін «робочі домовленості» є загальним для всіх офіційних документів міжнародного співробітництва, укладених Агенцією із третіми країнами і міжнародними організаціями, незалежно від розбіжностей у назвах таких документів.

FRONTEX може укладати робочі домовленості із двома видами суб'єктів: 1) третіми країнами через компетентні органи у сфері управління кордонами; 2) міжнародними організаціями. На підставі оцінки аналізу міграційних ризиків Агенцією розроблено критерії відбору третіх країн, з якими необхідно укласти відповідні угоди. Р. Кортіновіс називає такі критерії як міграційний тиск, міркування внутрішньої безпеки ЄС, узгодженість із загальними рамками зовнішньої політики ЄС [7, с. 147]. Тому, очевидно, що Агенція укладає робочі домовленості, насамперед, із державами походження та транзиту нелегальних мігрантів.

Варто уточнити, що визначення компетентного органу, який відповідальний за управління кордонами, відбувається на підставі національного законодавства третьої країни. На практиці трапляються випадки, коли в одній державі повноваженнями з прикордонного управління наділені відразу декілька органів. Ф. Коман-Кунд (F. Coman-Kund) зазначає, що у разі виникнення такої ситуації FRONTEX укладає робочу домовленість із спеціалізованою службою чи органом прикордонної охорони або з відповідним міністерством, зазвичай міністерством внутрішніх справ [5, с. 185].

Під час укладення робочої домовленості із міжнародною організацією можуть виникнути складності у визначенні кола суб'єктів, які охоплюються терміном «міжнародна організація». Відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. і Віденської конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. під терміном «міжнародна організація» необхідно розуміти міжурядову організацію. Г. Шермерс (H. Schermers) і Н. Блокер (N. Blokker) вказують, що міжнародна організація повинна мати такі ознаки: 1) бути заснованою на підставі міжнародної угоди; 2) мати принаймні один автономний орган; 3) бути створеною відповідно до міжнародного права [19, с. 37].

Проаналізувавши Рішення Правління від 1 вересня 2006 року, яким встановлена процедура ведення переговорів та укладення робочих домовленостей з третіми країнами і міжнародними організаціями [15], та правозастосовну практику Агенції можна зробити висновок, що термін «міжнародна організація» тлумачиться значно ширше та охоплює не лише міжнародні міжурядові організації, але й інші структури міжнародного співробітництва. Такий підхід надав змогу FRONTEx укласти робочі домовленості із Регіональною ініціативою з міграції, притулку та біженців (MARRI) Регіонального центру у західних Балканах та Координаційною службою Ради командувачів Прикордонними військами ШД тощо.

Існують відмінності у процедурі ведення переговорів та укладення робочих домовленостей із третіми країнами і міжнародними організаціями. У ситуації, коли планується укладення угоди із третьою країною, Виконавчий директор до моменту отримання мандату на ведення переговорів повинен провести консультації із державами-членами ЄС та Європейською Комісією (п. 1 ст. 2 Рішення Правління) [15]. Ф. Коман-Кунд (F. Coman-Kund) пояснює, що попередній діалог з Комісією необхідний для того, щоб з'ясувати заперечення та застереження, що можуть бути нею зазначені, оскільки представники Комісії, що направляються до Правління, також беруть участь у голосуванні щодо надання Виконавчому директору мандату для ведення переговорів. Заслуховування позиції держав-членів необхідне для узгодження співробітництва між ними, третьою країною та Агенцією [5, с. 190].

Комісія ЄС здійснює вищий політичний нагляд протягом всього процесу укладення робочої домовленості. Вона допомагає подолати складності та перешкоди, що можуть виникнути під час переговорів, а також прискорити сам процес. Зрештою, вона має надати попереднє схвалення остаточного тексту робочої домовленості. Отже, можемо погодитися із думкою Ф. Комана-Кунда (F. Coman-Kund), що, на практиці, Комісія здійснює значно більший вплив на процес переговорів і укладення робочої домовленості, ніж це передбачено установчим документом Агенції [5, с. 190].

Європейський Парламент не відіграє вирішальної ролі під час укладення робочої домовленості. У Регламенті № 2019/1896 [17] зазначається лише про необхідність забезпечити інституцію інформацією щодо сторін угоди та її змісту (ч. 4 ст. 76). М. Фінк (M. Fink) пояснює, що таке формулювання норми Регламенту дозволяє зробити висновок про відсутність парламентського контролю та дефіцит демократії [12, с. 28]. Тому ми погоджуємося з думкою Х. Вара (J. Vara), який наполягає на необхідності залучення Європейського Парламенту до процедури укладення робочої домовленості із правом попереднього схвалення остаточного тексту документа, тому що він має важливі наслідки для прав людини [23, с. 115]. Зазначимо, що під час укладення робочої домовленості із міжнародною організацією Виконавчий директор має додатково повідомити Раду ЄС (ч. 2 ст. 68) [17].

Ф. Коман-Кунд (F. Coman-Kund) вказує на ще один практичний аспект процедури укладення робочих домовленостей. Відповідно до ст. 105 Регламенту № 2019/1896 [4] зазначені угоди приймаються абсолютною більшістю голосів членів Правління, але фактично кожен документ вимагає досягнення консенсусу [5, с. 191]. Отже, такий варіант голосування дозволить у повній мірі врахувати позиції держав-членів і Комісії, а також досягти максимальної узгодженості інтересів сторін угоди.

За обсягом робочі домовленості є невеликими документами та складаються з преамбули і основної частини. Більшість угод не містить додатків. Положення угод, як правило, не структуровані у статті, а існують у формі пронумерованих параграфів. Виняток становить лише робоча домовленість, укладена із Інтерполом від 27 травня 2009 року [27].

Агенцією розроблено два зразки таких документів для укладення відповідних угод із третіми країнами та міжнародними організаціями. У преамбулах робочих домовленостей зазначаються причини встановлення офіційних взаємовідносин і ціль, що має бути досягнута у процесі співробітництва. Найбільш поширене формулювання, що використовується у преамбулах угод, є необхідність встановлення оперативного співробітництва.

Основна частина робочих домовленостей, укладених із третіми країнами, починається із формулювання основних принципів співпраці. Зазначається, що сторони прагнуть до розвитку поступового співробітництва у напрямку до постійного партнерства. У робочих домовленостях FRONTEx із компетентними органами Азербайджану, Вірменії, Косово, Нігерії, Туреччини згадується про необхідність поваги і дотримання прав людини.

Так, у трьох документах, укладених у 2012 році з Вірменією, Нігерією і Туреччиною зазначається про «повне дотримання прав людини», тоді як в угоді з Азербайджаном [24] міститься більш деталізоване

положення про «повне дотримання прав людини відповідно до норм і принципів міжнародного права» (пп. «ii» п. 1). Проте, найбільш повне формулювання наведено в останній угоді, укладеній Агенцією із третьою країною у 2016 році. Відповідно до пп. «iii» п. 1 Робочої домовленості про встановлення оперативного співробітництва між Європейським агентством з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав-членів ЄС (FRONTEX) і Міністерством внутрішніх справ Косово від 25 травня 2016 року [25] під час співробітництва «забезпечується повне дотримання прав людини, зокрема прав осіб, які потребують міжнародного захисту та інших вразливих груп людей під час проведення всіх спільних заходів».

Х. Екелунд (H. Ekelund) зазначає, що робочі домовленості, укладені до 2012 року, не містили положення про дотримання основоположних прав людини через те, що їхнє впровадження і застосування не було однією з основних складових зовнішньої діяльності Агенції на момент підписання таких документів [9, с. 8]. Проте, ситуація змінилася із прийняттям Регламенту № 1168/2011, відповідно до якого створюється контрольний механізм за дотриманням основоположних прав людини. У зв'язку з цим у 2017 році під час дванадцятої зустрічі Консультативного форуму з фундаментальних прав FRONTEX була висловлена пропозиція щодо оновлення робочих домовленостей, які не містять положень стосовно дотримання прав людини [5, с. 187]. Тому цілком можливо, що відповідну угоду з Україною буде змінено.

Наступним складовим елементом робочих домовленостей є цілі співробітництва. Ф. Коман-Кунд (F. Coman-Kund) пропонує поділяти цілі, що визначені в угодах із третіми державами на дві групи. Серед основних цілей співробітництва науковець називає такі: протидія неконтрольованій міграції, боротьба із транскордонною злочинністю, посилення прикордонного контролю і управління. Більш конкретними цілями є: розвиток добрих відносин та взаємної довіри між Агенцією, органами прикордонної охорони держав-членів та компетентними органами третьої країни, сприяння здійсненню заходів та інші [5, с. 187]. Зазначимо, що більшість із них включено до Робочої домовленості, що укладена із Державною прикордонною службою України від 11 червня 2007 року [26] (п. 2). Відповідні угоди з міжнародними організаціями містять положення щодо посилення співробітництва у сфері прикордонного управління через проведення таких видів діяльності як проекти інтегрованого управління кордонами, обмін інформацією, найкращими практиками тощо.

Основну частину робочих домовленостей займають сфери співробітництва між Агенцією та її партнерами, до яких відносять: 1) проведення обміну інформацією та підготовка аналізу ризиків; 2) проведення навчання персоналу органів прикордонної охорони; 3) організація і координація спільних проєктів із залученням офіцерів прикордонної охорони третіх держав (у тому числі до спільних операцій з повернення); 4) обмін найкращими практиками; 5) проведення спільних досліджень тощо.

У деяких робочих домовленостях, що укладені із третіми країнами, містяться положення щодо фінансових аспектів співробітництва сторін, тоді як в аналогічних угодах із міжнародними організаціями такі положення відсутні. Зазначені норми є підставою для проведення фінансування участі компетентних органів третіх країн в операціях, що координуються Агенцією. Виділення коштів здійснюється в обсягах та на умовах, що викладені у Фінансовому регламенті FRONTEX і Фінансовому регламенті ЄС. Дж. Ріпма (J. Rijpma) зазначає, що для практичної реалізації цих положень додатково укладається Угода про фінансове партнерство, у якій більш детально регламентовано умови оперативної діяльності [18, с. 334].

Співробітництво між Агенцією та міжнародними партнерами може супроводжуватися обміном конфіденційною інформацією. У зв'язку з цим у робочих домовленостях із третьою країною можуть міститися положення, які передбачають, що у разі необхідності укладається окрема угода з питань безпеки або протокол про вимоги і процедури. У робочій домовленості із Косово [25] вперше зазначається про можливість обміну персональними даними між Агенцією та компетентним органом третьої країни (п. 7). Ф. Коман-Кунд (F. Coman-Kund) прогнозує, що аналогічні положення про обмін персональними даними будуть включені в наступні угоди, що укладатимуться із третіми країнами [5, с. 189].

Більшість робочих домовленостей із міжнародними організаціями не містять положення щодо обміну персональними даними, але у деяких угодах зазначається, що такі операції допустимо проводити лише за наявності конкретних обставин. Відповідно до угоди з Міжнародною організацією з міграції [10] встановлено, що обмін конфіденційною інформацією може відбуватися лише у тому випадку, коли обидві сторони дійдуть згоди, що отримання такої інформації є необхідною умовою для виконання своїх повноважень.

У робочих домовленостях обов'язково зазначаються механізми підтримки щоденного зв'язку між Агенцією та третіми країнами або міжнародними організаціями для того, щоб співробітництво було реальним та ефективним. Угоди, укладені з компетентними органами третіх країн (наприклад, Азербайджаном [24] (п. 6), Албанією [28] (п. 7), Косово [25] (п. 6), Нігерією [29] (п. 6), Україною [26] (п. 6) та іншими), містять також положення про те, що вони не є міжнародними договорами та не встановлюють міжнародних зобов'язань.

Прикінцеві положення робочих домовленостей визначають порядок набуття чинності угоди, процедури її зміни або припинення. Також можуть міститися положення щодо вирішення спорів, як правило, шляхом проведення переговорів. У робочій домовленості укладеній з Косово [25] навіть передбачено можливість повного або часткового зупинення застосування документа до моменту вирішення спору (пп. «iii» п. 8).

У правовій доктрині існують різні підходи щодо визначення правової природи робочих домовленостей. З одного боку, основні положення таких угод не містять міжнародно-правових зобов'язань та використовують такі мовні конструкції як «сторони будуть/мають/погоджуються/намагаються...». З іншого боку, закріплення у тексті документа норм щодо дотримання прав людини, обміну конфіденційною інформацією, у тому числі персональними даними, а також проведення спільних операцій призводить до виникнення певних правових наслідків. Підкреслюючи неоднозначну правову природу робочих домовленостей Р. Ернандес (R. Hernández) зазначає, що вони є документами «м'якого» права з достатньо гнучкою структурою, що дозволяє угоду адаптувати до інтересів підписантів [13, с. 173].

Ф. Коман-Кунд (F. Coman-Kund) пропонує використовувати такі критерії для визначення правової природи робочих домовленостей: мовні конструкції, що застосовуються у тексті (формулювання), зміст документа, обставини, що пов'язані із веденням переговорів і укладенням угоди [5, с. 193-194]. Науковець зазначає, що робочі домовленості не є міжнародними договорами, оскільки вони: 1) не укладаються з головою держави чи урядом; 2) не підлягають ратифікації; 3) не реєструються в Секретаріаті ООН та не публікуються в Офіційному віснику ЄС [5, с. 194].

Е. Ост (A. Aust) стверджує, що міжнародні договори характеризуються такими ознаками: 1) суб'єктами укладення міжнародних договорів є держави та міжнародні організації; 2) письмова форма; 3) укладаються відповідно до норм і принципів міжнародного права та передбачають встановлення міжнародних зобов'язань; 4) викладений в одному документі, двох або декількох пов'язаних між собою документах; 5) може мати будь-яку назву [4, с. 51-53]. Крім того, науковець проводить порівняння міжнародних договорів із меморандумами про взаєморозуміння. Основна відмінність полягає в тому, що меморандуми про взаєморозуміння встановлюють лише намір укласти договір та не містять імперативних норм [4, с. 53]. Такі угоди набувають чинності після підписання і не реєструються Секретаріатом ООН у розділі міжнародні договори відповідно до ст. 102 Статуту ООН [4, с. 53]. Е. Ост зазначає, що, відповідно до формулювань, які містяться в текстах таких документів, меморандум про взаєморозуміння «вступає в силу» («come into effect»), а не «набирає чинності» («enter into force») [4, с. 53]. У прикінцевих положеннях робочих домовленостей укладених із Азербайджаном [24], Вірменією [30], Косово [25], Молдовою [31] і Нігерією [29] встановлено, що угода саме «вступає в силу» («come into effect»). Отже, робочі домовленості містять більше спільних ознак із меморандумами про взаєморозуміння, ніж із міжнародними договорами.

На думку М. Фінк (M. Fink) для того, щоб укласти міжнародні договори FRONTEX повинен наділятися міжнародною правосуб'єктністю. Але через відсутність функціональної потреби Агенція не має міжнародної правосуб'єктності, а відтак не може укласти міжнародні договори [12, с. 26]. До того ж, у робочих домовленостях із третіми країнами чітко зазначається, що такі угоди не є міжнародними договорами, хоча в аналогічних документах з міжнародними організаціями такі положення відсутні. Комісія ЄС наполягає на тому, що правову природу документа міжнародного співробітництва слід встановити, проаналізувавши зміст, мету і формулювання документа в цілому, а не на основі конкретного положення» [6, с. 44]. Укладення робочих домовленостей поза правовими рамками ст. 218 ДФЄС, що унеможливує здійснення контролю з боку основних інституцій ЄС, є додатковим аргументом того, що такі угоди не встановлюють міжнародних зобов'язань. Отже, FRONTEX не наділений міжнародною правосуб'єктністю щодо встановлення офіційних відносин з міжнародними партнерами, а тому не може укласти міжнародні публічні договори.

На нашу думку, робочі домовленості FRONTEX є актами «м'якого» права. У зв'язку з цим зазначимо, що під актами «м'якого» права в теорії міжнародного права найчастіше розуміється сукупність правил поведінки, які не мають юридично обов'язкового характеру, однак, через суттєве практичне значення, здатні або потенційно здатні опосередковано спричинити окремі юридичні наслідки [1, с. 212]. До того ж, феномен таких норм полягає у тому, що вони є орієнтиром, зразком, якому доцільно слідувати в силу його розумності та практичної цінності [1, с. 216].

Сучасна концепція «м'якого права» на думку Ф. Терпана (F. Terpan) є формою зобов'язань, що займає проміжне становище між необов'язковими положеннями і юридично обов'язковими нормами [21, с. 68]. Науковець стверджує, що існують різні ступені обов'язковості, які відрізняють не тільки «тверде» право від «м'якого» права, але і різні форми «м'якого» права [21, с. 72-74]. Тому робочі домовленості можна охарактеризувати як «обов'язкові норми із м'яким аспектом» або «необов'язкові норми, що мають юридичне значення» [21, с. 72-73]. Проте, недоліком цієї концепції є відсутність чітких критеріїв для розмежування зазначених категорій.

В. П. Тичина зазначає, що акти «м'якого» права мають такі переваги: 1) загальний характер; 2) динамічність, здатність оперативно реагувати на зміни у правовідносинах між відповідними суб'єктами міжнародного права; 3) легкість змін основних положень актів «м'якого» права та уникнення тривалих парламентських процедур; 4) значно менші витрати, пов'язані з їх укладенням, у порівнянні з класичними міжнародними договорами; 5) здатність впливати на майбутній розвиток зобов'язань «твердого» права, будучи певним перехідним механізмом в регулюванні суспільних відносин тощо [2, с. 123].

Підтримуючи позиції зазначених науковців можемо зробити висновок, що робочі домовленості FRONTEx є актами «м'якого» права управлінського або технічного характеру, тому що передбачають встановлення технічного або оперативного співробітництва у сфері прикордонного управління з компетентними органами третіх країн або міжнародними організаціями. Водночас їх виконання може призводити до настання правових наслідків.

Робочі домовленості встановлюють правові рамки співробітництва між сторонами, проте залишають за ними право вибору щодо виконання таких положень. Порушення або невиконання норм закріплених у робочих домовленостях може бути вирішено лише шляхом переговорів. Звернення до судових інстанцій не передбачено.

Ф. Коман-Кунд (F. Coman-Kund) пропонує робочі домовленості розглядати як «гнучкі» документи тому, що вони можуть бути легко змінені чи припинені, коли це необхідно без подальших зусиль [5, с. 196]. Відповідно до п. 5 Робочої домовленості щодо встановлення оперативного співробітництва між Адміністрацією Державної прикордонної служби України і Європейською Агенцією управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав-членів Європейського Союзу [26] встановлено, що зміни та доповнення можуть бути внесені до документа на підставі взаємної згоди сторін угоди. Отже, витрати часу та зусиль будуть мінімальні, оскільки не потрібно отримувати додаткового схвалення такого документа з боку інституцій ЄС, які традиційно беруть участь в укладенні міжнародних договорів.

Крім того, робочі домовленості містять положення, на підставі яких можуть укладатися інші юридично обов'язкові документи, у тому числі міжнародні договори. Протягом останніх років простежується тенденція поширення впливу ЄС на держави Західних Балкан, що супроводжується підписанням угод про статус між ЄС і третьою країною щодо діяльності, яка проводиться Агенцією на території такої держави (наприклад, Угода про статус між Європейським Союзом і Республікою Сербії щодо діяльності, яка проводиться Європейською агенцією з прикордонної і берегової охорони у Республіці Сербія [20]). Це дозволяє FRONTEx розміщувати персонал Агенції на території третьої країни для проведення оперативної діяльності, наділяючи його виконавчими повноваженнями.

Висновки. Робочі домовленості є документами, які офіційно встановлюють правові аспекти співробітництва FRONTEx із третіми країнами та міжнародними організаціями. Цілями таких угод є протидія нелегальній та неконтрольованій міграції, боротьба з транскордонною злочинністю, посилення управління і безпеки на кордонах, а також розвиток добрих відносин і взаємної довіри. Робочі домовленості, що укладаються із третіми країнами та міжнародними організаціями мають певні відмінності. В угодах із третіми країнами можуть міститися положення щодо фінансових аспектів співробітництва, обміну конфіденційною інформацією, у тому числі персональними даними, а окремі угоди (з Азербайджаном, Вірменією, Косово, Нігерією, Туреччиною) навіть встановлюють норми щодо дотримання прав людини під час проведення оперативної діяльності. Посилення ролі Комісії у процедурі укладення робочих домовленостей, а також закріплення положень в угодах, укладених Агенцією протягом останніх років, щодо прав людини та обміну персональними даними є свідченням зростання ролі таких правових інструментів співробітництва та підвищеної уваги до них з боку ЄС.

Робочі домовленості є актами «м'якого» права та характеризуються наступним: 1) укладаються від імені Агенції (а не ЄС), яка не наділена міжнародною правосуб'єктністю; 2) встановлюють загальні рамки оперативного співробітництва, не закріплюючи конкретні та юридично обов'язкові зобов'язання; 3) передбачена спрощена процедура внесення змін до таких документів – за взаємною згодою сторін; 4) не підлягають опублікуванню в Офіційному віснику ЄС та реєстрації у Секретаріаті ООН; 5) можуть бути підставою укладення юридично обов'язкових актів, у тому числі міжнародних договорів. Укладення робочих домовленостей є першим кроком у встановленні офіційних відносин FRONTEx із третіми країнами. Тому посилення співробітництва між Україною та ЄС у міграційній сфері щодо реалізації концепції інтегрованого управління кордонами у подальшому вимагає укладення міжнародного договору, зокрема Угоди про статус щодо діяльності FRONTEx на території України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Право Європейського Союзу: основи теорії: підручник / [Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін.]; за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2019. 360 с.
2. Тичина В. П. Міжнародно-правовий статус Організації економічного співробітництва та розвитку: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 252 с.

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифіковано Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. Дата опублікування: 30.11.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 16.04.2020).
4. Aust A. Handbook of International Law. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 527 p.
5. Coman-Kund F. European Union Agencies as Global Actors: A Legal Study of the European Aviation Safety Agency, Frontex and Europol. London and New York: Routledge, 2018. 330 p.
6. Commission Vademecum on the external action of the European Union. URL: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/2/2011/EN/2-2011-881-EN-1-0.Pdf> (дата звернення: 14.04.2020).
7. Cortinovis R. The Origin and Evolution of the External Dimension of EU Migration Policy: Modes of Governance, Actors and Institutions: PhD Dissertation Catholic University of Milan, 2014. 224 p.
8. Council Regulation (EC) No 2007/2004 of 26 October 2004 establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32004R2007> (дата звернення: 13.04.2020).
9. Ekelund H. Normative Power FRONTEX? Assessing Agency Cooperation with Third Countries. URL: https://www.researchgate.net/publication/322519454_Normative_Power_FRONTEX_Assessing_Agency_Cooperation_with_Third_Countries (дата звернення: 14.04.2020).
10. Exchange of letters between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the International Organization for Migration of 1 July 2008. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/IOs/WA_IOM-for_public_release.pdf (дата звернення: 14.04.2020).
11. Final Report "External Evaluation of the Agency under Art. 33 of the Frontex Regulation". 2015. URL: http://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/Final_Report_on_External_Evaluation_of_Frontex.pdf (дата звернення: 13.04.2020).
12. Fink M. Frontex Working Arrangements: Legitimacy and Human Rights Concerns Regarding 'Technical Relationships'. *Utrecht Journal of International and European Law*. 2012. Vol. 28, No. 75. P. 20–35.
13. Hernández R. Exporting EU integrated border management beyond EU borders: modernization and institutional transformation in exchange for more mobility? *Cambridge Review of International Affairs*. 2014. Vol. 27. P. 167-183.
14. Jones C. Statewatch Briefing - Frontex: Cooperation with NonEU States. URL: <http://statewatch.org/analyses/no-309-frontex-third-countries-agreements.pdf> (дата звернення: 13.04.2020).
15. Management Board Decision 11/2006 laying down the procedures for negotiating and concluding Working Arrangements with Third Countries and International Organizations. URL: <https://frontex.europa.eu/about-frontex/key-documents/?category=management-board-decisions> (дата звернення: 13.04.2020).
16. Non-EU Countries. Official site of European Border and Coast Guard Agency (FRONTEX). URL: <https://frontex.europa.eu/partners/non-eu-countries/> (дата звернення: 16.04.2020).
17. Regulation (EU) 2019/1896 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations (EU) No 1052/2013 and (EU) 2016/1624. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1573722151667&uri=CELEX:32019R1896> (дата звернення: 13.04.2020).
18. Rijpma J. J. Building Borders: The Regulatory Framework for the Management of the External Borders of the European Union: PhD dissertation. European University Institute Florence, 2009.
19. Schermers H. G., Blokker N. M. International institutional law: unity within diversity. 5th rev. ed. Leiden; Boston: Koninklijke Brill NV, 2011. 1273 p.
20. Status Agreement between the European Union and the Republic of Serbia on actions carried out by the European Border and Coast Guard Agency in the Republic of Serbia. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CONSIL:ST_15579_2018_REV_1&qid=1587055945558&from=EN (дата звернення: 16.04.2020).
21. Terpan F. Soft Law in the European Union - The Changing Nature of EU Law. *European Law Journal*, Wiley. 2015. Vol. 21. P.68-96.
22. Van Ooik R. The Growing Importance of Agencies in the EU: Shifting Governance and the Institutional Balance. URL: https://www.researchgate.net/publication/254900398_The_growing_importance_of_agencies_in_the_EU_Shifting_governance_and_the_institutional_balance (дата звернення: 13.04.2020).
23. Vara J. S. The external activities of AFSJ agencies: The weakness of democratic and judicial controls. *European Foreign Affairs Review*. 2015. Vol. 20. P. 115-136.
24. Working arrangement establishing operational cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the State Border Service of the Republic of Azerbaijan of 16 April 2013. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Azerbaijan.pdf (дата звернення: 14.04.2020).
25. Working arrangement on establishing operational cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the Ministry of Internal Affairs of Kosovo of 25 May 2016. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Kosovo.pdf (дата звернення: 14.04.2020).
26. Working arrangement on the establishment of Operational Cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine of 11 June 2007. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Ukraine.pdf (дата звернення: 14.04.2020).
27. Working arrangement between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the International Criminal Police Organisation (Interpol) of 27 May 2009. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/IOs/WA_Interpol-27.05.2009_for_public_release.pdf (дата звернення: 16.04.2020).
28. Working arrangement establishing operational cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the Ministry of Interior of Republic of Albania of 19 February 2009. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Albania.pdf (дата звернення: 16.04.2020).
29. Working Arrangement establishing operational cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the Nigerian Immigration Service of 19 January 2019. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Nigeria.pdf (дата звернення: 16.04.2020).

30. Working arrangement establishing operational cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the National Security Council of the Republic of Armenia of 22 February 2012. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Armenia.pdf (дата звернення: 16.04.2020).
31. Working arrangement on the establishment of Operational Cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the Border Guard Service of the Republic of Moldova of 12 August 2008. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Moldova.pdf (дата звернення: 16.04.2020).

REFERENCES

1. Pravo Yevropejskogo Soyuzu: osnovi teorii: pidruchnik / [T. M. Anakina, T. V. Komarova, O. Ya. Tragnyuk, I. V. Yakovyuk ta in.]; za zag. red. I. V. Yakovyuka. Harkiv : Pravo, 2019. 360 s.
2. Tichina V. P. Mizhnarodno-pravovij status Organizaciyi ekonomichnogo spivrobitnictva ta rozvitku: dis. ... kand. jurid. nauk. Harkiv, 2019. 252 s.
3. Ugoda pro asociaciyu mizh Ukrainoyu, z ondiyeyi storoni, ta Yevropejskim Soyuzom, Yevropejskim Spivtovaristvom z atomnoyi energiyi ta yihnimi derzhavami–chlenami, z inshoyi storoni: ratifikovano Zakonom Ukraini vid 16.09.2014 r. № 1678-VII. Data onovlennya: 30.11.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (data zvernennja: 16.04.2020).
4. Aust A. Handbook of International Law. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 527 p.
5. Coman-Kund F. European Union Agencies as Global Actors: A Legal Study of the European Aviation Safety Agency, Frontex and Europol. London and New York: Routledge, 2018. 330 p.
6. Commission Vademecum on the external action of the European Union. URL: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/2/2011/EN/2-2011-881-EN-1-0.Pdf> (data zvernennja: 14.04.2020).
7. Cortinovis R. The Origin and Evolution of the External Dimension of EU Migration Policy: Modes of Governance, Actors and Institutions: PhD Dissertation Catholic University of Milan, 2014. 224 p.
8. Council Regulation (EC) No 2007/2004 of 26 October 2004 establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32004R2007> (data zvernennja: 13.04.2020).
9. Ekelund H. Normative Power FRONTEX? Assessing Agency Cooperation with Third Countries. URL: https://www.researchgate.net/publication/322519454_Normative_Power_FRONTEX_Assessing_Agency_Cooperation_with_Third_Countries (data zvernennja: 14.04.2020).
10. Exchange of letters between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the International Organization for Migration of 1 July 2008. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/IO/WA_IOM-for_public_release.pdf (data zvernennja: 14.04.2020).
11. Final Report “External Evaluation of the Agency under Art. 33 of the Frontex Regulation”. 2015. URL: http://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/Final_Report_on_External_Evaluation_of_Frontex.pdf (data zvernennja: 13.04.2020).
12. Fink M. Frontex Working Arrangements: Legitimacy and Human Rights Concerns Regarding ‘Technical Relationships’. Utrecht Journal of International and European Law. 2012. Vol. 28, No. 75. P. 20–35.
13. Hernández R. Exporting EU integrated border management beyond EU borders: modernization and institutional transformation in exchange for more mobility? Cambridge Review of International Affairs. 2014. Vol. 27. P. 167-183.
14. Jones C. Statewatch Briefing – Frontex: Cooperation with NonEU States. URL: <http://statewatch.org/analyses/no-309-frontex-third-countries-agreements.pdf> (data zvernennja: 13.04.2020).
15. Management Board Decision 11/2006 laying down the procedures for negotiating and concluding Working Arrangements with Third Countries and International Organizations. URL: <https://frontex.europa.eu/about-frontex/key-documents/?category=management-board-decisions> (data zvernennja: 13.04.2020).
16. Non-EU Countries. Official site of European Border and Coast Guard Agency (FRONTEX). URL: <https://frontex.europa.eu/partners/non-eu-countries/> (data zvernennja: 16.04.2020).
17. Regulation (EU) 2019/1896 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations (EU) No 1052/2013 and (EU) 2016/1624. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1573722151667&uri=CELEX:32019R1896> (data zvernennja: 13.04.2020).
18. Rijpma J. J. Building Borders: The Regulatory Framework for the Management of the External Borders of the European Union: PhD dissertation. European University Institute Florence, 2009.
19. Schermers H. G., Blokker N. M. International institutional law: unity within diversity. 5th rev. ed. Leiden; Boston: Koninklijke Brill NV, 2011. 1273 p.
20. Status Agreement between the European Union and the Republic of Serbia on actions carried out by the European Border and Coast Guard Agency in the Republic of Serbia. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CONSIL:ST_15579_2018_REV_1&qid=1587055945558&from=EN (data zvernennja: 16.04.2020).
21. Terpan F. Soft Law in the European Union - The Changing Nature of EU Law. European Law Journal, Wiley. 2015. Vol. 21. P.68-96.
22. Van Ooik R. The Growing Importance of Agencies in the EU: Shifting Governance and the Institutional Balance. URL: https://www.researchgate.net/publication/254900398_The_growing_importance_of_agencies_in_the_EU_Shifting_governance_and_the_institutional_balance (data zvernennja: 13.04.2020).
23. Vara J. S. The external activities of AFSJ agencies: The weakness of democratic and judicial controls. European Foreign Affairs Review. 2015. Vol. 20. P. 115-136.
24. Working arrangement establishing operational cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the State Border Service of the Republic of Azerbaijan of 16 April 2013. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Azerbaijan.pdf (data zvernennja: 14.04.2020).
25. Working arrangement on establishing operational cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the Ministry of Internal Affairs of Kosovo of 25 May 2016. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Kosovo.pdf (data zvernennja: 14.04.2020).
26. Working arrangement on the establishment of Operational Cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the Administration of the State

Border Guard Service of Ukraine of 11 June 2007. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Ukraine.pdf (data zvernennja: 14.04.2020).

27. Working arrangement between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the International Criminal Police Organisation (Interpol) of 27 May 2009. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/IOs/WA_Interpol-27.05.2009_for_public_release.pdf (data zvernennja: 16.04.2020).

28. Working arrangement establishing operational cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the Ministry of Interior of Republic of Albania of 19 February 2009. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Albania.pdf (data zvernennja: 16.04.2020).

29. Working Arrangement establishing operational cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the Nigerian Immigration Service of 19 January 2019. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Nigeria.pdf (data zvernennja: 16.04.2020).

30. Working arrangement establishing operational cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the National Security Council of the Republic of Armenia of 22 February 2012. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Armenia.pdf (data zvernennja: 16.04.2020).

31. Working arrangement on the establishment of Operational Cooperation between the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (Frontex) and the Border Guard Service of the Republic of Moldova of 12 August 2008. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Working_Arrangements/WA_with_Moldova.pdf (data zvernennja: 16.04.2020).